

การพัฒนาระบบบริหารโครงข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนตำบลแม่กาษา แม่ปะ
และท่าสายลวด อำเภอมะสอย จังหวัดตาก

The Development of Community-Based Tourism Management System:
Maekasa Maepa Thasailuat Sub-District, Tak

สวาท ไพศาลศิริทรัพย์¹ และคณะ
Sawart Phaisaransirisap and parties

Received: 5 October 2022; Revised: 25 October 2022; Accepted: 1 November 2022

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบบริหารโครงข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนตำบลแม่กาษา แม่ปะ ท่าสายลวด อำเภอมะสอย จังหวัดตาก” มีวัตถุประสงค์เพื่อทบทวนศักยภาพการจัดการ CBT และกำหนดกิจกรรมเส้นทางท่องเที่ยว โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่น สร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนสมาชิกภายในองค์กรเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภอมะสอย และพื้นที่ใกล้เคียง พัฒนาขีดความสามารถเครือข่ายในการบริหารจัดการ การตลาด และการพัฒนาระบบบริหารจัดการโครงข่าย CBT เชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวชุมชนภายในเส้นทางท่องเที่ยวตามระดับศักยภาพและกิจกรรมที่มีความสอดคล้องสัมพันธ์กันในรูปแบบเส้นทางท่องเที่ยวแบบวงรอบ การวิจัยครั้งนี้เป็นเครื่องมือในการศึกษาและพัฒนาระบบบริหารโครงข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม ด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ประชากรและกลุ่มตัวอย่างคือ 1) กลุ่มผู้รู้ 2) กลุ่มผู้ปฏิบัติการ 3) ผู้สนใจทั่วไป 4) กลุ่มนักท่องเที่ยวคนไทยที่เดินทางมาเที่ยวแม่สอยเพื่อศึกษาพฤติกรรมนักท่องเที่ยว สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ศักยภาพชุมชนตำบลแม่ปะ แม่กาษา ท่าสายลวดสรุปออกเป็น 3 ด้านคือ 1.ชุมชนพหุวัฒนธรรมชายแดน ดังนี้ 1.1) ชุมชนไทใหญ่ 1.2) ชุมชนล้านนา 2.มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ประกอบด้วย 2.1) ทรัพยากรธรรมชาติ ป่า ถ้ำ น้ำตก 2.2) สถานที่สำคัญ วัดไทยพัฒนาราม สถาปัตยกรรมสวยงาม คอกช้างเผือก พิพิธภัณฑ์ไม้แกสลัก 2.3) สิ่งอำนวยความสะดวก สนามบิน

¹ วิทยาลัยชุมชนตาก ตำบลหนองบัวใต้ อำเภอมะสอย จังหวัดตาก เบอร์โทรศัพท์ 08 63287999

ที่พักและร้านอาหาร 3.เป็นชุมชนจัดการตนเองด้าน 3.1) การท่องเที่ยวโดยชุมชน 3.2) การปรับตัวต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง

องค์กรภาคีเครือข่ายร่วมพัฒนาประกอบด้วย 4 ส่วนดังนี้ 1) องค์กรเครือข่ายภายในคือกลุ่มแกนนำ ผู้ประกอบการในชุมชน ประชาชนชาวบ้าน 2) องค์กรหนุนเสริมภายนอก หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน สื่อประชาสัมพันธ์ 3) กลุ่มผู้ประกอบการผู้ประกอบการท่องเที่ยวและบริการ 4) กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัย

การพัฒนาศักยภาพด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงในชุมชนพื้นที่ด้วยการสร้างการมีส่วนร่วมร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลและร่วมประเมินผลส่งผลดีต่อการพัฒนาระบบโครงข่ายให้เกิดรูปธรรมจากการพัฒนาศักยภาพชุมชนสามารถสรุปเป็นอัตลักษณ์ คือ “ท่องเที่ยววิถีชุมชน มนต์เสน่ห์เมืองพหุวัฒนธรรมชายแดน”

การเชื่อมโยงโครงข่ายด้านการท่องเที่ยวขึ้นอยู่กับปัจจัยและองค์ประกอบที่สำคัญ คือ 1) การศึกษาวิเคราะห์บริบทพื้นที่ 2) วิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 3) การค้นหาทีมกลุ่มคนที่ร่วมพัฒนาเน้นการเข้าร่วมอย่างมีอิสระ 4) การวางเป้าหมายร่วมกันที่ชัดเจน 5) พัฒนาโครงข่ายอย่างต่อเนื่อง 6) การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์

คำสำคัญ : การพัฒนา ระบบบริหาร โครงข่าย การท่องเที่ยวโดยชุมชน

Abstract

This research aims to review the capacity of community-based tourism (CBT) management and to design activities for the tourism route of Maekasa Maepa Thasailuat Sub-Districts. This brings together the community members' engagement in hope of strengthening the collaboration among members of tourism networks in the area of Tak Province and its vicinity. Furthermore, this can alleviate the capacity of Maekasa Maepa Thasailuat Sub-Districts networks in administering marketing management, developing CBT administration system, and linking community-based tourism networks. This research is also considered as a tool to study and develop community-based tourism administration system by building eco-cultural tourism sites based on people-centered approach and community-based research (CBR). The population and sample of this research consisted of 1) experts, 2) operators,

3) general public, and 4) Thai tourists. The statistics used for data analysis were frequency, mean, percentage, standard deviation and content analysis.

This research revealed three significant areas. The first area was cross-border multicultural communities consisting of Tai Yai and Lanna communities. The second area was fertile resources including natural resources (waterfall, hot fountain, community forest); significant places (Wat Thai Wattanaram, beautiful architecture of Khok Chang Phueak, Wat Photikhun, Budhayan zone, Wat Thaisamakki, and crafted wood museum); facilities (airport, enterprises, accommodation, and restaurants). The third area was self-management communities including community-based tourism and ability to adapt to change.

To build collaboration among communities and tourism networks in Maesod district and its vicinity, four stakeholders actively involved including internal network unit (leading group, entrepreneurs, and local wise men); external supporting unit (government agency, public agency, and media); entrepreneurs' unit (tourism and service business entrepreneurs); and group of people benefited by this research. As a result of alleviating capacity of Maekasa Maepa Thasailuat Sub-Districts networks in administering marketing management, developing CBT administration system, CBT and CBR were able to create change in communities through boosting community members' engagement in thinking, doing, benefiting and evaluating. This process was also beneficial in developing substantial networking. The development of communities' capacity resulted in the following identity "community-based tourism and charm of cross-border multicultural communities" Furthermore, this research disclosed factors influencing tourism linkage networks including 1) studying and analyzing area and context 2) analyzing stakeholders 3) searching for independent co-developers 4) setting clear and specific goals 5) developing networking system continuously, and 6) conveying creative communication.

Keywords: Development, Management System, Community-Based Tourism

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงเมืองเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษที่ส่งผลกระทบต่อคนในพื้นที่ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากเดิมดำเนินนโยบายตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษแม่สอด เป็นนโยบายที่เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการลงทุนของภาคเอกชนเพื่อดึงดูดการลงทุนและกระจายความเจริญทางเศรษฐกิจ รวมทั้งช่วยกระจายอำนาจการปกครอง ทำให้เขตเศรษฐกิจพิเศษตามแนวชายแดน กลายเป็น “ศูนย์กลางการค้า” กับเพื่อนบ้าน คนในพื้นที่อาจจะสูญเสียสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรส่วนกลางในพื้นที่ และส่งผลกระทบต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัว ราคาสินค้าของเกษตรกรไทยลดลง เพราะต้องแข่งขันกับสินค้าราคาถูกจากประเทศเพื่อนบ้าน ที่ดินและทรัพยากรสาธารณะของประชาชนในพื้นที่ถูกนำไปใช้ประโยชน์ให้กับกลุ่มทุน ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษนโยบาย เป็นการพัฒนามีคำสั่งมาจากศูนย์กลางซึ่งทำให้การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในกระบวนการตัดสินใจโดยภาพรวมนั้นอยู่ในระดับต่ำมาก ที่ผ่านมามีชาวบ้านไม่ทราบเลยว่าพื้นที่ตนเองได้รับการประกาศเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ การกำหนดประเภทอุตสาหกรรมในเขตฯ มาจากส่วนกลาง การใช้ที่ดินในเขตเศรษฐกิจพิเศษ ซึ่งต้องใช้ที่ดินเป็นจำนวนมากเมื่อมีการประกาศเขตฯ จึงมีที่ดินเป็นจำนวนมากไปทับซ้อนที่ดิน ที่ทำกินของชาวบ้าน ชาวบ้านที่เคยอาศัยทำกินในพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์กลายเป็นผู้บุกรุก นอกจากนี้ยังมีผลกระทบต่อวิถีชีวิต พื้นที่ทางวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อาทิ เช่น ที่ดิน น้ำ ป่า แร่ธาตุ อากาศ กลายเป็นของรัฐ ชาวบ้านอยู่และทำกินได้แต่ไม่ใช่เจ้าของเมื่อให้ออกก็ต้องออกไปไร้ทางต่อสู่ไร้ทางเรียกร้อง ด้านสิ่งแวดล้อม ผลกระทบเชิงลบจะมีสูงมากต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนเนื่องจากรัฐบาลต้องการเร่งพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษจึงส่งผลกระทบมากมายต่อสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ป่าสงวน คุณภาพน้ำและอากาศ และการจัดการขยะ ทรัพยากรป่าไม้ ความต้องการใช้ที่ดินที่เพิ่มขึ้นเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ทรัพยากรน้ำ การพัฒนาเขตอุตสาหกรรมผ่านเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษมักจะลงเอยด้วยการแปลงพื้นที่ธรรมชาติเป็นเขตอุตสาหกรรมและก้าวสู่ความเป็นเมืองในที่สุด ทำให้เกิดความต้องการใช้น้ำเชิงแข่งขันอย่างสูงซึ่งจำเป็นต้องได้รับการบริหารจัดการเพื่อแก้ไขสถานการณ์ที่ชุมชนต้องเผชิญ

การท่องเที่ยวชุมชนมีความสอดคล้องกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในยุคปัจจุบันที่ต้องการหารสชาติถึงมรดกวัฒนธรรม หรือปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมในอดีต โดยแหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งมีการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวที่สอดคล้องและสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ตลอดจนวิถีชีวิต ชุมชนเชิงการเรียนรู้และการทดลองให้ได้มาซึ่งประสบการณ์ที่เป็นอยู่จริงในชุมชน เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว นอกจากนั้นชุมชนหลายแห่งที่จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้วยตนเอง จะเน้นระบบการจัดการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์เป็นเครื่องมือในการรักษาความสมดุลระหว่างการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวภายในชุมชนและผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับ ทั้งใน

รูปแบบที่เป็นผลประโยชน์ตอบแทนอิงตามระบอบทุนนิยมและความยั่งยืนของการพัฒนาในชุมชน แหล่งท่องเที่ยวชุมชนจะกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ของสังคม เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายชุมชน ภาคีที่เกี่ยวข้อง และกลายเป็นพลังในการสร้างฐานความรู้สำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและสร้างสรรค์

ลักษณะภูมิประเทศของตำบลแม่กาษา แม่ปะ และท่าสายลวด เป็นทั้งที่ราบลุ่มที่ราบเชิงเขา และภูเขา อากาศบริสุทธิ์เย็นสบาย พื้นที่ส่วนใหญ่ขนานไปกับลำน้ำเมย ซึ่งเป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างไทยกับเมียนมาร์ที่สามารถพัฒนาสิ่งก่อสร้างเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวล้านนาที่อพยพเข้ามาเมื่อ 100 กว่าปี เป็นพื้นที่ที่มีประวัติยาวนานตั้งแต่สมัยสุโขทัย จัดตั้งเป็นหมู่บ้านในฐานะชุมชนชายแดนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2437 และมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่น เช่น พม่า กะเหรี่ยง ไทยใหญ่ จีน และมอญ อพยพเข้ามาอยู่อาศัยดำรงชีวิตร่วมกันอย่างประนีประนอม พิเศษแบบมีส่วนร่วมของผู้อพยพต่างวัฒนธรรมที่หลากหลาย มีทั้งที่อยู่ถาวรได้สัญชาติ หรือลักษณะหลบซ่อนรวมถึงประเพณีคนไทยพลัดถิ่น ทำให้ชุมชนมีความเป็นพหุวัฒนธรรมที่อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและมีเอกลักษณ์มีกฎระเบียบการบริหารจัดการกลุ่มที่แตกต่างตามบริบทและข้อตกลงร่วมกันที่หลากหลายผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมจากหลากหลายชาติพันธุ์ กลายเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่น นอกจากนี้ยังมีธรรมชาติที่สวยงาม อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่มีความหลากหลายเชิงนิเวศของเทือกเขาถนนธงชัย เช่น ภูเขา บ่อน้ำพุร้อน ป่าชุมชน น้ำตก ฯลฯ ในด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนทั้ง 3 ตำบลส่วนใหญ่ มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา เลี้ยงสัตว์ และรับจ้างทั่วไป ยังมีบางส่วนเข้าสู่งานภาคบริการในโรงแรมและการท่องเที่ยวอีกหลายครัวเรือนยังประกอบอาชีพหลายอาชีพไปพร้อมกัน ซึ่งเป็นผลมาจากการประกาศให้อำเภอแม่สอด และพื้นที่ต่อเนื่องเป็นเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน ทำให้แม่สอดถูกพัฒนาไปในเชิงเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยว

ปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวในพื้นที่บ้างแล้วซึ่งส่วนใหญ่จะเที่ยวน้ำตก น้ำแร่ น้ำพุร้อน ถ้ำ วัด รวมถึงป่าชุมชน ซึ่งลักษณะเป็นการท่องเที่ยววันเดย์ทริป (มีทั้งนักท่องเที่ยวชาวพม่าและชาวไทย) สิ่งที่เป็นปัญหา 4-5 ปีที่ผ่านมาของชุมชน คือ ถูกประกาศให้เป็นพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษทำให้มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาฉกฉวยเอาประโยชน์จากพื้นที่ รวมถึงเงินเข้ามาสร้างหมู่บ้านผิงพม่า ซึ่งคนในชุมชนเข้าถึงข้อมูลการพัฒนาในพื้นที่นั้นมีน้อย หรือแทบจะไม่มี ประกอบกับคนในชุมชนนี้ ไม่กระตือรือร้น เพราะเริ่มคุ้นชินกับการรอรับเงินจากรัฐบาลสิ่งสำคัญที่จะก่อให้เกิดประโยชน์นั้น เมื่อเขตเศรษฐกิจพิเศษเข้ามา จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่สูงและรวดเร็วแต่สิ่งที่สำคัญ คือ ทิศทางการพัฒนาของพื้นที่ทั้ง 3 ตำบลที่อยู่ในเขตเศรษฐกิจพิเศษ ควรเป็นอย่างไร เพื่อให้ชุมชนรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและตั้งรับปรับตัวกับปรากฏการณ์ดังกล่าวเพื่อการอยู่รอดของชีวิตที่ดี

ขึ้น ซึ่งคนในตำบลทั้ง 3 พื้นที่เห็นว่าการท่องเที่ยวจะเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะช่วยให้คนในแต่ละชุมชน มีรายได้เสริมจากการจัดการท่องเที่ยวบนฐานศักยภาพบนฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นทุนในการจัดการของแต่ละหมู่บ้านที่แตกต่างกัน รวมถึงใช้คุณค่าที่ชุมชนได้รับประโยชน์จากการจัด CBT เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดสำนึกร่วมในคุณค่าของบ้านเกิดที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์และสืบทอดมรดกวัฒนธรรมชุมชนให้ยั่งยืนต่อไป การที่เครือข่ายชุมชนทั้ง 3 พื้นที่จะจัดการท่องเที่ยวซึ่งเป็นแนวคิดเชิงธุรกิจที่ชุมชนไม่คุ้นเคย จำเป็นที่จะต้องได้รับการพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการ นอกจากนี้โดยปกติแล้วการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มักจะทำโดยลำพังตามกำลังความสามารถของชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ ซึ่งเป็นการจัดการในเชิงรับ คือ รอให้นักท่องเที่ยวรู้จักหรือค้นพบด้วยตนเองเพียงช่องทางเดียวเปรียบเสมือนร้านค้าที่มีช่องทางจำหน่ายสินค้าเพียงแค่ว่าเจ้าของร้านยื่นรอให้ลูกค้าบังเอิญเดินผ่านหน้าร้านก่อนจึงจะเห็นสินค้าได้ จากนั้นจึงค่อยเดินเข้ามาซื้อของทั้ง ๆ ที่สินค้าภายในร้านมีความโดดเด่นไม่เหมือนใครเป็นที่น่าสนใจ แต่ขาดการบริหารจัดการให้ลูกค้าได้รับรู้หรือเชื่อมโยงกับร้านอื่น ๆ ให้ง่ายต่อการรู้จัก ดังนั้นหากชุมชนเปลี่ยนวิธีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเป็นเชิงรุกด้วยการสร้างความสนใจให้เป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไป โอกาสที่นักท่องเที่ยวจะแวะเวียนมาท่องเที่ยวก็จะเป็นไปได้มากขึ้น เพียงแต่ว่าในแต่ละชุมชนจะมีพลังดึงดูดความสนใจมากพอหรือไม่ ซึ่งก็คือ ความน่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยวนั้นเอง และก็อาจจะมีความดึงดูดไม่มากพอ แต่หากมีการรวมกลุ่มกันขึ้นพลังก็จะมากขึ้น ดังนั้นถ้าหากชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ได้มีการร่วมสร้างเส้นทางท่องเที่ยวโดยการเชื่อมโยงชุมชนต่าง ๆ ของ 3 พื้นที่เข้าด้วยกัน โดยทำการวิจัยเพื่อสร้างเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจ โอกาสที่นักท่องเที่ยวจะหันมาสนใจก็จะเป็นไปได้มากขึ้น

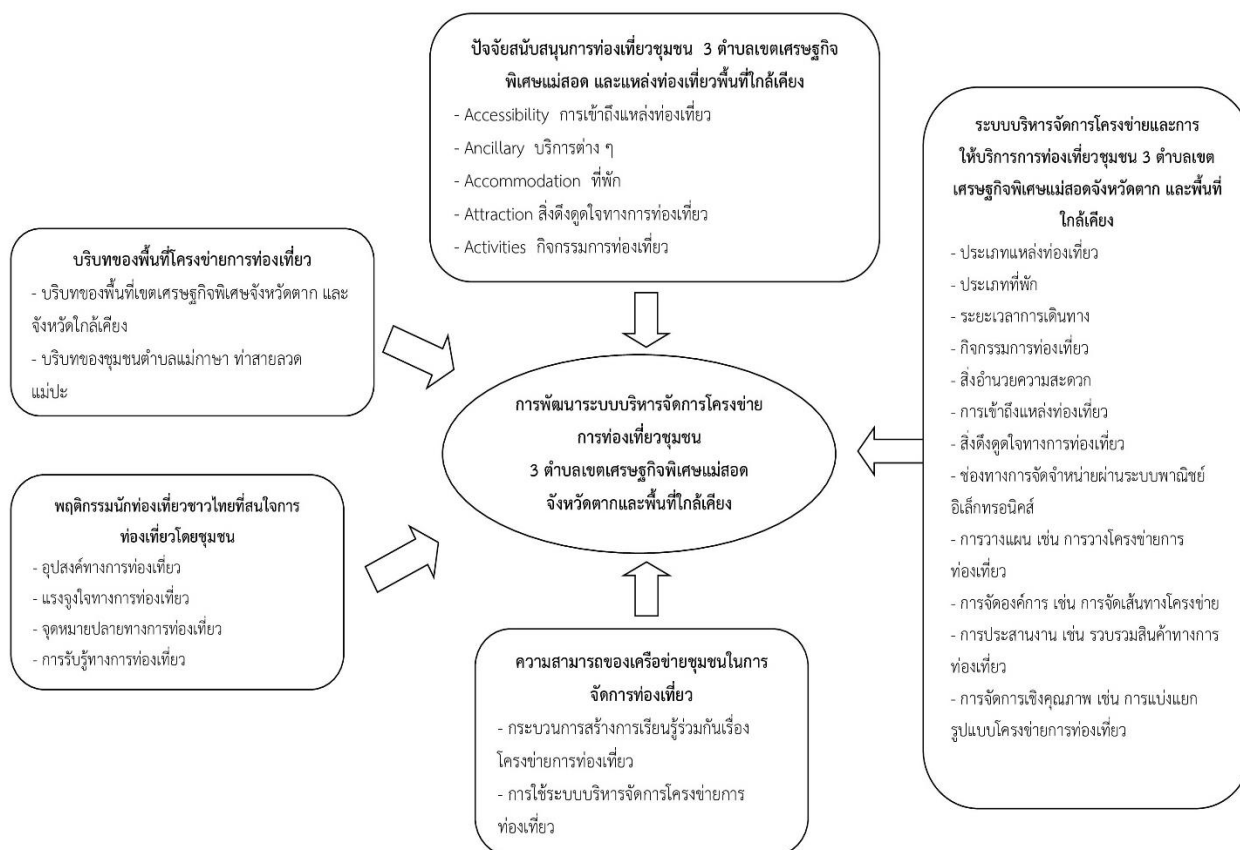
ด้วยเหตุดังกล่าวผู้วิจัยและภาคีเครือข่ายชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ได้มองเห็นถึงช่องทางการเพิ่มมูลค่าให้กับชุมชนท้องถิ่นใน 3 ตำบลของอำเภอแม่สวดและพื้นที่เชื่อมโยงในเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนโดยใช้ระบบบริหารจัดการโครงข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน มาเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงระหว่างเจ้าของบ้านและผู้มาเยือน ซึ่งหมายถึงประชากรในชุมชนหรือพื้นที่กับนักท่องเที่ยว เนื่องจากปัจจุบันมีการทำวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนให้เกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวจำนวนมากในหลายพื้นที่ และปัญหาที่พบหลังจากทำวิจัยเสร็จสิ้นโครงการแล้วคือ บางชุมชนสามารถจัดการท่องเที่ยวด้วยตนเองได้ แต่มีนักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมเพียงจำนวนหนึ่งเท่านั้น เนื่องจากขาดช่องทางการจัดจำหน่ายที่เข้าถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวอย่างเช่น ช่องทางผ่านระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ที่จะช่วยส่งเสริมการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง เพราะนักท่องเที่ยวทั่วไปไม่ได้มีการรับรู้ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างแพร่หลายหรือเป็นที่รู้จักเหมือนกับแหล่งท่องเที่ยวกระแสหลักของหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน และเมื่อรัฐบาลประกาศให้ทั้ง 3 ตำบล คือ แม่กาษา แม่ปะ และท่าสายลวด อยู่ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนแม่สวด ทำให้เกิดการพัฒนาคอนเนกชันคมนาคมทางบก และทางอากาศ

ในการสนับสนุนการขนส่งผู้โดยสารและสินค้า ทำให้เกิดพื้นที่มีศักยภาพในการเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยว ประกอบกับทั้ง 3 พื้นที่มีทุนทางสังคม วัฒนธรรม ประวัติความเป็นมา และการประกอบอาชีพที่มีความคล้ายคลึงกัน ซึ่งล้วนแต่เป็นเหตุสนับสนุนให้เกิดโครงข่าย CBT ได้ จึงเป็นที่มาของโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบบริหารโครงข่าย CBT ของทั้ง 3 ตำบลขึ้น โดยหวังผลของการวิจัยและพัฒนาในครั้งนี้ เพื่อให้เกิดเป็นโครงข่ายการท่องเที่ยวสอดรับเชื่อมโยงกับการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในเขตเศรษฐกิจพิเศษ นอกจากนั้นโครงข่ายเส้นทางท่องเที่ยว ยังก่อให้เกิดการกระจายรายได้ของประชากรและท้องถิ่นโดยทั่วกัน ซึ่งรูปแบบการจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวโครงข่ายการท่องเที่ยวชุมชนของทั้ง 3 ตำบลในอำเภอแม่สอดเป็นลักษณะการผสมผสานเรื่องราวทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตสอดแทรกเข้าไปในเส้นทางท่องเที่ยว ซึ่งเส้นทางจะมีความหลากหลายเพื่อรองรับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีเป้าหมาย ระยะเวลา ความสนใจ ความชื่นชอบที่แตกต่างกัน และเป็นการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน 3 ตำบล เพื่อไปสู่การเชื่อมโยงการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือตอนล่างให้เข้มแข็งต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ทบทวนศักยภาพการจัดการ CBT และกำหนดกิจกรรมเส้นทางท่องเที่ยวของตำบลแม่กาษา แม่ปะ และท่าสายลวด โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่น
2. เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชน สมาชิกภายในองค์กรเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน อำเภอแม่สอด จังหวัดตากและพื้นที่ใกล้เคียง
3. เพื่อพัฒนาขีดความสามารถเครือข่ายตำบลแม่กาษา แม่ปะและท่าสายลวดในการบริหารจัดการ การตลาด และการพัฒนาระบบบริหารจัดการโครงข่าย CBT
4. เพื่อเชื่อมโยงโครงข่ายแหล่งท่องเที่ยวชุมชนภายในเส้นทางท่องเที่ยวตามระดับศักยภาพ และกิจกรรมที่มีความสอดคล้องสัมพันธ์กันในรูปแบบเส้นทางท่องเที่ยวแบบวงรอบ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (The Research and Development) เพื่อใช้ในการยกระดับคุณภาพของรูปแบบโครงการท่องเที่ยวชุมชนตำบลแม่กาษา ตำบลแม่ปะ และตำบลท่าสายลวด ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดมีการศึกษาทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ (Quality Research and Qualitative Research) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย 3 กลุ่ม ดังนี้

บุคลากรจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ได้แก่ สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำนักงานจังหวัดตาก องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่รับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการธุรกิจแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการสินค้าที่ระลึก ผู้ประกอบการธุรกิจที่พัก ผู้ประกอบการธุรกิจอาหารและเครื่องดื่ม ผู้ประกอบการธุรกิจสถานบริการน้ำมันและจุดแวะพัก จำนวน 30 คน โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

บุคลากรภายในชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวทั้ง 3 พื้นที่ ประกอบด้วย ชุมชน ตำบลแม่กาษา แม่ปะ และท่าสายลวด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำ ผู้รู้พระสงฆ์และเยาวชน จำนวน 30 คน ได้มาโดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาท่องเที่ยวในสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของเขตเศรษฐกิจพิเศษแม่สอด จังหวัดตาก จำนวน 30 คน โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accidental Sampling)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย 3 ชุด ดังนี้

1. **แบบการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview)** ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับบุคลากรจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ด้านความคิดเห็นต่อแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ในความรับผิดชอบ ความพร้อมในการให้บริการนักท่องเที่ยว มาตรฐานด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว บุคลากรที่จะมาทำหน้าที่อำนวยความสะดวกต่อนักท่องเที่ยว ที่พัก ร้านอาหาร และร้านจำหน่ายสินค้าที่ระลึก รวมทั้งจุดแวะพักต่าง ๆ

2. **แบบสังเกตแบบมีโครงสร้าง (Structured Observation Form)** ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับบุคลากรจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ด้านมาตรฐานด้านการบริการ ความพร้อมของสถานประกอบการแต่ละประเภท โดยใช้เกณฑ์การประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยว ที่พัก เป็นต้น และใช้สำหรับบุคลากรภายในชุมชน ในด้านมาตรฐานด้านการบริการ การรองรับนักท่องเที่ยว การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวชุมชน ความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยว ความปลอดภัย สภาพของสังคม ภูมิอากาศ เป็นต้น โดยใช้จากเอกสารของกรมการท่องเที่ยวเป็นหลักในการสังเกต

3. **แบบสอบถาม (Questionnaire)** ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาท่องเที่ยวในสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของเขตเศรษฐกิจพิเศษแม่สอด จังหวัดตาก ประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยความสำคัญที่มีผลต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดตาก โดยมีระดับการวัดแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) 5 ระดับ

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจาก 2 แหล่ง ได้แก่

1. **ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data)** ผู้วิจัยลงพื้นที่ชุมชนเพื่อสัมภาษณ์และสังเกตกลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่ม พร้อมทั้งเก็บรวบรวมข้อมูลจากนักท่องเที่ยวโดยใช้แบบสอบถามตามแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของเขตเศรษฐกิจพิเศษแม่สอด จังหวัดตาก

2. **ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data)** ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ ผลงานวิจัย และวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาระดับปริญญาโทและปริญญาเอกของสถานการศึกษาต่าง ๆ นอกจากนั้นได้สืบค้นข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต เพื่อนำมาสร้างเครื่องมือ วิเคราะห์ รายงานผลการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เชิงเนื้อหา มีลักษณะเป็นพรรณนาโวหาร และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัย

1. ผลการทบทวนศักยภาพการจัดการ CBT และกำหนดกิจกรรมเส้นทางท่องเที่ยวของตำบลแม่กาษา แม่ปะ ท่าสายลวด โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่นพบว่า เป็นชุมชนพหุวัฒนธรรมชายแดน มีประเพณีวัฒนธรรมที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยใหญ่และล้านนา มีประวัติศาสตร์ชุมชนยาวนาน ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ คนในชุมชนที่มีการตั้งรับปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เผชิญมีระบบการจัดการตนเอง สร้างทางเลือกทางรอดอยู่เสมอท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงโดยสรุปประเด็นสำคัญได้ 3 ประเด็น 1.ชุมชนพหุวัฒนธรรมชายแดน 1.1) ชุมชนไทใหญ่ เป็นกลุ่มชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณตำบลท่าสายลวดมีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม อาหาร การแต่งกาย และวิถีถิ่น ที่ยังคงเดิมไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสจนกลายเป็นมนต์เสน่ห์แห่งเมืองชายแดนที่มีความงดงามของประเพณีวัฒนธรรมในเมืองการค้าชายแดน 1.2) ชุมชนล้านนาชาวล้านนาอาศัยอยู่บริเวณตำบลแม่ปะและตำบลแม่กาษา มีรากวัฒนธรรมเดิมเป็นชาวล้านนาจากหลักฐานการอพยพส่วนใหญ่มาจากทางตอนเหนือ เช่น ลำปาง ลำพูน เกิน อพยพมาอำเภอบ้านตากผ่านเส้นทางมาแม่ระมาด กระจายอยู่ในพื้นที่แม่ระมาด แม่สอด พบพระ ชาวล้านนายังคงรักษาประเพณี วัฒนธรรมล้านนา เช่น ดนตรี วิถีถิ่นอาหารอยู่กันแบบเครือญาติ ในพื้นที่ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่น เช่น มอญ พม่า กะเหรี่ยง ปะโอ อาศัยอยู่ประปรายทั่วทั้งอำเภอแม่สอด จากหลักฐานที่ค้นพบกลุ่มคนอพยพโดยสรุปมี 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ประกอบด้วย กลุ่มพ่อค้าวัวต่างที่มาค้าขายเห็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ก็ตั้งหลักปักฐานและขวนขวายดิ้นรนมาอยู่ กลุ่มที่อพยพมาจากเมียนมาจากความไม่สงบการรบกันระหว่างทหารเมียนมากับทหารกะเหรี่ยง และกลุ่มที่อพยพมาจากทางตอนเหนือด้วยสาเหตุความแห้งแล้ง บริบทพื้นที่ตำบลแม่กาษา แม่ปะ ท่าสายลวด สภาพพื้นที่ตำบลแม่แม่กาษา แม่ปะ ท่าสายลวด 2. มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ ประกอบด้วย 2.1) ทรัพยากร ธรรมชาติ น้ำตก น้ำพุร้อน ป่าชุมชน น้ำตก ในพื้นที่ตำบลแม่กาษา และแม่ปะมีพื้นที่ป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์และยังมีน้ำตกแม่กาษา น้ำพุร้อน พื้นที่ส่วนใหญ่ทำการเกษตร 2.2) สถานที่สำคัญ วัดไทยพัฒนารามสถาปตยกรรมสวยงาม ตั้งอยู่พื้นที่ตำบลท่าสายลวด และมีโบราณสถานคอกช้างเผือกที่มีประวัติความเป็นมาสมัยพ่อขุนรามคำแหง วัดโพธิ์คุณเขตพุทธอุทยานตั้งอยู่พื้นที่แม่ปะเป็นวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นป่าต้นน้ำของคนแม่สอด ภายในวัดสงบรมรื่น ส่วนพื้นที่ตำบลแม่กาษามีวัดไทยสามัคคีที่เป็นวัดวิถีล้านนาผสมผสานกับคนในชุมชน

สร้างสีสันความมีชีวิตชีวาและมีพลังศรัทธาของผู้คนที่นักท่องเที่ยวมาเที่ยวชม สักการะบูชาไหว้พระขอพรไม่ขาดสาย และชมความประณีตละเอียดอ่อนของช่างแกะสลักไม้ในพิพิธภัณฑน์ไม้แกะสลักหรือพิพิธภัณฑน์โองหลวง 2.3) สิ่งอำนวยความสะดวก การคมนาคมสะดวก มีสนามบิน สถานประกอบการที่พักร้านอาหารในพื้นที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากมายรองรับการจัดการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวก รถโดยสารบริการรับส่ง ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ โรงแรมและคอนโดมิเนียม 3. เป็นชุมชนจัดการตนเอง ตำบลแม่ปะเป็นชุมชนจัดการตนเองเพราะมีความพร้อมในด้านทรัพยากรมนุษย์หน่วยงานหนุนเสริมเป็นพื้นที่แหล่งเรียนรู้ด้านการเกษตร แหล่งเรียนรู้ด้านการจัดการป่าการบริหารจัดการน้ำ และมีกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชนที่หลากหลายทั้งด้านสุขภาพและอาหาร 3.1) การท่องเที่ยวโดยชุมชนชุมชนที่ได้รับการพัฒนาจากโครงการนวัตกรรมวิถี กลุ่มฮักนะแม่ภาษาที่ดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชีวิตเดิมของคนพื้นถิ่นและการทอผ้าฝ้ายจนเป็นที่รู้จักและมีนักท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการ 3.2) การปรับตัวต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงแรงกระแทกการเป็นพื้นที่ชายแดน ความไม่สงบของประเทศเพื่อนบ้าน สถานการณ์แรงงานข้ามชาติ ประชาคมอาเซียน จีนเมืองใหม่ การเคลื่อนย้ายเข้าออกของผู้คน การเป็นพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษและการระบาดโควิด-19 คนในพื้นที่มีการตื่นตัวและหาทางเลือกทางรอดอยู่เสมอจึงทำให้คนแม่สอดมีความตื่นตัวอยู่ตลอด

2. ผลการสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชน สมาชิกภายในองค์กรเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน อำเภอแม่สอด จังหวัดตากและพื้นที่ใกล้เคียงพบว่า องค์กรภาคีเครือข่ายร่วมพัฒนาประกอบด้วย 4 ส่วน ดังนี้ 1. องค์กรเครือข่ายภายในคือกลุ่มแกนนำ ผู้ประกอบการในชุมชน ประชาชนชาวบ้านกลุ่มนี้มีความสำคัญในระดับต้นที่จะสร้างการมีส่วนร่วมในการคิด การแก้ปัญหา และการพัฒนาชุมชนของตนและเมื่อมีการดำเนินกิจกรรมกลุ่มอาจต้องมีข้อตกลงร่วม มีการกำหนดเป้าหมายร่วมกัน คือ การพัฒนาชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นโดยการเป็นชุมชนท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ให้คนในพื้นที่ 2. องค์กรหนุนเสริมภายนอก หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน สื่อประชาสัมพันธ์ กลุ่มนี้มีความสำคัญในด้านการหนุนเสริม ส่งเสริมและพัฒนากลุ่มคน ในข้อที่ 1 ตามบทบาทหน้าที่และยังสามารถต่อยอดการพัฒนานำไปกำหนดเป็นนโยบาย หรือแผนพัฒนาชุมชนในพื้นที่ 3. กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยวและบริการ กลุ่มผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวธุรกิจที่พัก โรงแรม ร้านอาหาร กลุ่มผู้จำหน่ายสินค้า กลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวตามปกติกลุ่มคนเหล่านี้เมื่อมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวก็สามารถขายสินค้า ผลิตภัณฑ์และบริการได้แต่หากสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างทางเลือกใหม่ให้กับกลุ่มนักท่องเที่ยวหรือผู้รับบริการจะมีส่วนช่วยหนุนเสริมเพิ่มปริมาณความต้องการผู้รับบริการมากขึ้น สะดวกขึ้น 4. กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัยกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่เข้ามามีส่วนในรูปแบบภาคีเพราะจะเป็นส่วนช่วยบอกต่อขยายผลสร้างคุณค่าให้งานวิจัยเกิดประโยชน์ต่อคนมากขึ้นและสามารถสร้างพลังการเปลี่ยนแปลงสู่ชุมชนพื้นที่ได้

3. ผลการพัฒนาขีดความสามารถเครือข่ายชุมชนตำบลแม่กาษา อำเภอแม่ปะ และท่าสายลวด ในการบริหารจัดการการตลาด และการพัฒนาระบบบริหารจัดการโครงข่าย CBT พบว่า การพัฒนา ศักยภาพด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงในชุมชนพื้นที่ด้วยการสร้างการมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผล และร่วมประเมินผล ส่งผลดีต่อการพัฒนาระบบโครงข่ายให้เกิดรูปธรรม จากการพัฒนา ศักยภาพ ชุมชนสามารถ สรุปเป็นอัตลักษณ์ คือ “ท่องเที่ยววิถีชุมชน มนต์เสน่ห์เมืองพหุวัฒนธรรมชายแดน” ได้รูปแบบระบบโครงข่ายที่เชื่อมโยง 3 พื้นที่ภายใต้ทุน บริบทพื้นที่ ทรัพยากรธรรมชาติ สถานที่ สำคัญ วิถีชีวิต มาพัฒนาเป็นกิจกรรมเส้นทางการท่องเที่ยวโดยชุมชนและมีกลุ่มผู้ประกอบการเข้ามา มีส่วนร่วมหนุนเสริมและภาคีระดับองค์ภาครัฐที่สนับสนุน พัฒนาศักยภาพระบบโครงข่าย อย่างต่อเนื่อง สำหรับกำหนดกิจกรรมเส้นทางการท่องเที่ยว กลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวชาวไทย ที่เดินทางมาเที่ยวแม่สอด จำนวน 30 คน พบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจเกี่ยวกับปัจจัยทางด้าน ส่วนประสมทางการตลาด โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.89$, $S.D = 0.23$) เมื่อพิจารณาเป็นราย ด้านพบว่า ด้านผลิตภัณฑ์ ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย ด้านส่งเสริมการตลาดด้านความปลอดภัย มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก และด้านราคาในการท่องเที่ยว มีความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง และทีมนักวิจัยนำผลการวิเคราะห์พฤติกรรมนักท่องเที่ยวมาเป็นส่วนประกอบในการจัดกิจกรรม เส้นทาง เพื่อทดสอบประสิทธิภาพของกิจกรรมเส้นทางการท่องเที่ยว จากการทดลองทำทัวร์นำร่องเพื่อนำ ผลมาพัฒนาปรับปรุงกิจกรรมเส้นทางการท่องเที่ยวและการเชื่อมโยงระบบโครงข่ายการท่องเที่ยว จากการประเมิน ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวในการทดลองทำทัวร์นำร่องจำนวน 40 คน พบว่า ความพึงพอใจต่อ การให้บริการด้านต่าง ๆ ในการให้บริการท่องเที่ยวโดยชุมชนตำบลแม่กาษา แม่ปะ ท่าสายลวด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.95$, $S.D = 0.63$)

4. ผลการเชื่อมโยงโครงข่ายแหล่งท่องเที่ยวชุมชนภายในเส้นทางท่องเที่ยวตามระดับ ศักยภาพและกิจกรรม ที่มีความสอดคล้องสัมพันธ์กันในรูปแบบเส้นทางท่องเที่ยวแบบวงรอบ พบว่า การเชื่อมโยงโครงข่ายด้านการท่องเที่ยวขึ้นอยู่กับปัจจัยและองค์ประกอบที่สำคัญคือ 1) การศึกษา วิเคราะห์บริบทพื้นที่ในการเชื่อมโยงโครงข่ายด้านทรัพยากรธรรมชาติ สถานที่สำคัญ ด้านวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม และกลุ่มคนแกนนำ เพื่อร่วมพัฒนาและขับเคลื่อนการสร้างภาคีในระดับพื้นที่ เพื่อให้คนในชุมชนได้เห็นและตระหนักในคุณค่าทรัพยากรที่มี 2) วิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยเริ่ม จากกลุ่มในระดับชุมชนและขยายภาคีออกเป็นระดับตำบลแม่กาษา แม่ปะ ท่าสายลวด รวมไปถึง ภาคเอกชนกลุ่มธุรกิจการท่องเที่ยวและบริการทั้งในพื้นที่และพื้นที่ใกล้เคียงเน้นการสร้างการมี ส่วนร่วมเพื่อให้เกิดการพัฒนาการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจึงมีความสำคัญกับระบบบริหาร โครงข่ายฯ 3) การค้นหาทีมกลุ่มคนที่ร่วมพัฒนาเน้นการเข้าร่วมอย่างมีอิสระ ในการสร้างภาคีที่จะให้

ยั่งยืนและเป็นรูปธรรมต้องมีการสร้างความเข้าใจ ต้องผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และปฏิบัติการร่วมกัน ต้องสร้างความเชื่อมั่น ไว้วางใจจริงใจในการพัฒนาและทำอย่างต่อเนื่อง เริ่มจากการวิเคราะห์ปัญหา หาทางออก หาวิธีปฏิบัติร่วม 4) การวางเป้าหมายร่วมกันที่ชัดเจนเมื่อมีกลุ่มแกนนำต้องร่วมวางแผนการทำงานกำหนดเป้าหมายแนวปฏิบัติร่วมที่ชัดเจน โดยคำนึงถึงการสร้างการมีส่วนร่วม ตั้งแต่กระบวนการเริ่มต้นจนเกิดภาคีการเชื่อมโยงภาคีสู่การพัฒนากระบวนการ 5) พัฒนาโครงข่ายเป็นการเสริมพลังทางบวกที่หนุนเสริมให้โครงข่ายได้รับการพัฒนาและการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ในทักษะที่จำเป็นเพื่อเพิ่มพูนสมรรถนะและยังเป็นการสร้างสัมพันธ์ที่ดีในระบบเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เห็นอกเห็นใจกัน เครือข่ายที่มีก็จะเกิดพลังสามัคคีและเข้าใจกันมากขึ้น 6) การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์เป็นทักษะที่จำเป็นในการพัฒนาระบบเป็นการสื่อสารกันอย่างสร้างสรรค์ รับฟัง เห็นใจและเข้าใจ เข้าถึงการสื่อสารและเจตนาของผู้ส่งสารอย่างแท้จริง

อภิปรายผล

ผลการทบทวนศักยภาพการจัดการ CBT และกำหนดกิจกรรมเส้นทางท่องเที่ยวของตำบลแม่กาษา แม่ปะ และท่าสายลวด โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่นพบว่า เป็นชุมชนพหุวัฒนธรรมชายแดน มีประเพณีวัฒนธรรมที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยใหญ่และล้านนามีประวัติศาสตร์ชุมชนยาวนาน ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ คนในชุมชนที่มีการตั้งรับปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เผชิญมีระบบการจัดการตนเองสร้างทางเลือกทางรอดอยู่เสมอ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงโดยสรุปประเด็นสำคัญได้ 3 ประเด็น 1. ชุมชนพหุวัฒนธรรมชายแดนดังนี้ 1.1) ชุมชนชาวไทยใหญ่ 1.2) ชุมชนล้านนา 2. มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ประกอบด้วย 2.1) ทรัพยากร ธรรมชาติ น้ำตก น้ำพุร้อน ป่าชุมชน น้ำตก 2.2) สถานที่สำคัญ วัดไทยพัฒนารามสถาปัตยกรรมสวยงาม คอกช้างเผือก วัดโพธิ์คุณเขตพุทธอุทยาน วัดไทยสามัคคีพิพิธภัณฑ์ไม้แกะสลัก 2.3) สิ่งอำนวยความสะดวก การคมนาคมสะดวก มีสนามบิน สถานประกอบการที่พักร้านอาหาร 3. เป็นชุมชนจัดการตนเองด้าน 3.1) การท่องเที่ยวโดยชุมชน 3.2) การปรับตัวต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง

ผู้วิจัยเห็นว่าสังคมพหุวัฒนธรรมเน้นการยอมรับ การอยู่ร่วมกันและการบูรณาการของความหลากหลายทางวัฒนธรรมของแต่ละชาติพันธุ์ มุ่งไปสู่การตระหนักรู้ถึงการรวมอยู่ร่วมกันและความเป็นหนึ่งเดียวกันของสังคม เคารพและยอมรับในความแตกต่างชุมชนตำบลแม่กาษา แม่ปะ ท่าสายลวด ต่างมีจุดเด่นที่แตกต่างกันด้วย กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสร้างการมีส่วนร่วมร่วมคิด ร่วมทำ ตั้งแต่ต้นทำให้เกิดการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมชุมชนที่แตกต่างมาผสมผสานเป็นกิจกรรมเส้นทางท่องเที่ยวที่ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทหารหรือ หาทางออกร่วมกัน จนเกิดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สร้างเสน่ห์ สร้างแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวหรือผู้สนใจ

ได้สัมผัสความแตกต่างของสังคมพหุวัฒนธรรมของเมืองชายแดน ที่ยังคงมีความโดดเด่น ความภาคภูมิใจของประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานของพื้นที่ที่สร้างความประทับใจให้นักท่องเที่ยว

สอดคล้องกับงานวิจัยของ (ศูนย์มุสลิมศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา 2549, บัญญัติ ยงยวน 2551, ดุสิต หวันเหลี่ยม 2552, เอกรินทร์ สังข์ทอง 2552) กล่าวว่า สังคมพหุวัฒนธรรม หมายถึง ประชากรกลุ่มคนหลากหลายชาติพันธุ์มาอยู่รวมกันในพื้นที่หนึ่ง ซึ่งมีความแตกต่างทางด้าน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ รวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน วิธีการคิด การมีปฏิสัมพันธ์ การสื่อสาร รวมถึงบุคคล ที่มาจากพื้นฐานหรืออัตลักษณ์เดียวกัน เป็นไปตามทฤษฎีสังคมพหุวัฒนธรรมคือกลุ่มคนที่หลากหลายชาติพันธุ์มาอยู่รวมกัน และคำกล่าวของ นภภรณ์ หะวานนท์และคณะ (2550) ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน หมายถึง การที่ ชุมชนมีความเป็นอิสระที่จะกำหนดทางเลือกในการจัดการกับปัญหาและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนโดยไม่หวังพึ่งภายนอก ทั้งนี้ยังมีมุมมองว่าการพึ่งตนเองของชุมชนนั้น ชุมชนจะต้องมีอำนาจในการต่อรองเพื่อให้เป็นไปตามเจตจำนงค์ของชุมชน และสามารถระดมทุน เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ต่อชุมชนด้วย

ผลการสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชน สมาชิกภายในองค์กรเครือข่ายการท่องเที่ยว โดยชุมชนอำเภอแม่สวด จังหวัดตาก และพื้นที่ใกล้เคียงพบว่า องค์กรภาคีเครือข่ายร่วมพัฒนา ประกอบด้วย 4 ส่วน ดังนี้ 1) องค์กรเครือข่ายภายในคือกลุ่มแกนนำ ผู้ประกอบการในชุมชน ประชาชนชาวบ้าน 2) องค์กรหนุนเสริมภายนอก หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน สื่อประชาสัมพันธ์ 3) กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยวและบริการ 4) กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัย

ผู้วิจัยเห็นว่าการดำเนินการเชื่อมร้อยภาคีเครือข่าย เพื่อร่วมพัฒนาชุมชนพื้นที่ที่สามารถสร้าง การเปลี่ยนแปลงด้วยการบูรณาการทรัพยากรที่มีเพื่อให้เกิดความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง สร้างพลังของ การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนตำบลแม่กาษา แม่ปะ ท่าสายลวดที่มีลักษณะที่โดดเด่นของพื้นที่ ตามบริบท เมื่อคนในชุมชนสร้างภาคีที่เข้มแข็งภายในและสร้างการมีส่วนร่วมหนุนเสริมเพื่อพัฒนา พื้นที่สู่การจัดการท่องเที่ยวโดยใช้กระบวนการงานวิจัย เพื่อท้องถิ่นเชื่อมร้อยสร้างแรงดึงดูดที่น่าสนใจ ให้นักท่องเที่ยวเริ่มจากการสร้างภาคีภายใน ขยายเป็นภาคีระหว่างตำบลและเชื่อมร้อยภาคี หน่วยงานและขยายภาคีสู่วงกว้างขึ้นเป็นการสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวด้วยภาคีที่เกี่ยวข้องได้อย่างมี ประสิทธิภาพ มีเอกลักษณ์เฉพาะที่สร้างความประทับใจให้นักท่องเที่ยวได้ภายใต้บริบทเมืองชายแดน

สอดคล้องกับคำ กล่าวของ สนธยา พลศรี (2550) กล่าวว่าเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยง ระหว่างสมาชิกอาจเป็นบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่อกลุ่ม กลุ่มต่อกลุ่ม เครือข่ายต่อเครือข่าย กลายเป็น เครือข่ายย่อยภายใต้เครือข่ายใหญ่ในการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายไม่ได้เป็นเพียงการรวมตัวกันโดยทั่วไป แต่มีเป้าหมายในการทำกิจกรรมร่วมกันทั้งเป็นครั้งคราวหรืออาจเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่อง จึงเป็นการ

เชื่อมโยงคนที่มีความสนใจร่วมกัน พบปะสังสรรค์และพัฒนาไปสู่การลงมือร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยเป้าหมายและจุดประสงค์เดียวกัน ดังนั้นเครือข่ายจึงไม่ใช่เป็นเพียงการรวบรวมรายละเอียดบุคคลที่เป็นสมาชิกเท่านั้น แต่มีการจัดระบบให้สมาชิกสามารถดำเนิน กิจกรรมร่วมกันเพื่อบรรลุจุดหมายที่สมาชิกเห็นพ้องต้องกัน สิ่งที่เชื่อมโยงสมาชิกเข้าด้วยกัน คือ วัตถุประสงค์หรือผลประโยชน์ที่ต้องการบรรลุผลร่วมกัน การสนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่ง พงณา สอนศรี (2546) ได้จัดกลุ่มภาคีที่เกี่ยวข้องเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. ระดับชุมชนประกอบด้วย กลุ่มจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน กลุ่มร้านค้า ร้านขายของที่ระลึกกลุ่มยานพาหนะในท้องถิ่น วัด โรงเรียน อนามัย สถานที่สำคัญในชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การพัฒนาเอกชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ทำงานในพื้นที่ เช่น พัฒนาการ เกษตรตำบล เป็นต้น
2. ระดับอำเภอ/จังหวัด ประกอบด้วยกลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน สำนักงานจังหวัดการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ระดับจังหวัดหรือภาค ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยว มัคคุเทศก์ท้องถิ่น และกลุ่มรถ เรือให้เช่า และสื่อมวลชนท้องถิ่น
3. รับชาติประกอบด้วยเครือข่ายท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวสื่อมวลชน นักท่องเที่ยว สถาบันวิจัย และสถาบันการศึกษา

ผลการพัฒนาขีดความสามารถเครือข่ายตำบลแม่กาษา แม่ปะ และท่าสายลวดในการบริหารจัดการ การตลาด และการพัฒนาระบบบริหารจัดการโครงข่าย CBT พบว่า การพัฒนาศักยภาพด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงในชุมชนพื้นที่ด้วยการสร้างการมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผล และร่วมประเมินผล ส่งผลดีต่อการพัฒนาระบบโครงข่ายให้เกิดรูปธรรม จากการพัฒนาศักยภาพชุมชนสามารถสรุปเป็นอัตลักษณ์ คือ “ท่องเที่ยววิถีชุมชน มนต์เสน่ห์เมือง พหุวัฒนธรรมชายแดน” และผลจากการประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการให้บริการโดยสรุปการวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย $\bar{X}$ และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ความพึงพอใจต่อการให้บริการจากการทดลองทำทัวร์นำร่องจากกลุ่มตัวอย่าง ($n=40$) โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}= 3.95$, S.D = 0.63)

ผู้วิจัยเห็นว่าการทำงานวิจัยโดยใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสามารถพัฒนาศักยภาพชุมชน ในด้านการจัดการท่องเที่ยวได้ด้วยคนในชุมชน ทีมวิจัยได้เรียนรู้การวางแผนงาน การจัดการอย่างเป็นระบบ กล้าพูด กล้าคิด กล้าทำ สามารถวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บมาได้ รู้จักการทำงานเป็นทีม การติดต่อประสานงานพบเห็นสิ่งแปลกใหม่ มีโอกาสได้พบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนอื่น และได้ประสบการณ์จากการไปศึกษาดูงานที่ทาง วช. หนุนเสริมจัดให้ และการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพทีมนักวิจัยชุมชนและภาคี ซึ่งทำให้ทีมนักวิจัยสามารถสรุปประเด็นจากการศึกษาดูงานได้แนวคิดและแรงบันดาลใจในการพาชุมชนไปสู่เป้าหมาย มีเวทีสนทนา เวทีพูดคุยกันบ่อยครั้ง

จนสมาชิกในทีมและชุมชนเกิดความคุ้นเคยกันเสมือนญาติทุกระบวนการ ทุกขั้นตอน มีอาจารย์พี่เลี้ยงที่คอยสนับสนุน สอนวิธีการ หลักคิดและคอยให้คำปรึกษากระบวนการทำงานทั้งยังปรับกระบวนการดำเนินงานให้เป็นไปอย่างราบรื่น และเป็นระบบอย่างเป็นกันเองเป็นการร่วมงานที่มีความสุข สบายใจและเป็นกันเอง สอดคล้องกับคำกล่าวของ เจษฎา นกน้อย (2554) สมรรถนะหมายถึงกลุ่มของคุณลักษณะใด ๆ ที่อยู่ภายในตัวบุคคล อันมีผลต่อการแสดงออกในสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งจะส่งผลต่อการปฏิบัติงานให้สำเร็จดีขึ้นมีประสิทธิภาพมากขึ้นและได้ตั้งมาตรฐานที่กำหนดไว้ใช้ประโยชน์ต่อชุมชนด้วยในการพัฒนาศักยภาพชุมชน ด้านการท่องเที่ยว ตามที่ สันจู่ สโรบล (2546) กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นทางเลือกในการจัดการการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามำกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของ ทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถและบทบาทที่สำคัญในการดำเนินงานตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน

ผลการเชื่อมโยงโครงข่ายแหล่งท่องเที่ยวชุมชนภายในเส้นทางท่องเที่ยว ตามระดับศักยภาพและกิจกรรมที่มีความสอดคล้องสัมพันธ์กันในรูปแบบเส้นทางท่องเที่ยว แบบวงรอบพบว่าการเชื่อมโยงโครงข่ายด้านการท่องเที่ยวขึ้นอยู่กับปัจจัยและองค์ประกอบที่สำคัญคือ 1) การศึกษาวิเคราะห์บริบทพื้นที่ 2) วิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 3) การค้นหาทีมกลุ่มคนที่ร่วมพัฒนานำการเข้าร่วมอย่างมีอิสระ 4) การวางแผนเป้าหมายร่วมกันที่ชัดเจน 5) พัฒนาโครงข่ายอย่างต่อเนื่อง 6) การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ ดังภาพ

ภาพประกอบที่ 2 ภาพระบบโครงข่ายการท่องเที่ยวตำบลแม่กานา แม่ปะ ทำสายนวด

ผู้วิจัยเห็นว่าการเชื่อมโยงโครงข่ายแหล่งท่องเที่ยวทั้ง 3 ตำบล เป็นการเชื่อมโยงที่สร้างพลังการขับเคลื่อนให้เกิดเป็นรูปธรรม แต่ในการเชื่อมโยงโครงข่ายต้องเริ่มจากการเชื่อมโยงภาคีที่ละกลุ่มจนเกิดความเข้าใจ และเกิดการพัฒนาในระดับหนึ่งก่อนจึงขยับการเชื่อมโยงภาคีไปสู่วงกว้างขึ้น มีรูปแบบ มีการกำหนดเป้าหมายร่วมกันและต้องมีการพัฒนาศักยภาพ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผล และร่วมประเมิน เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแก้ปัญหาชุมชนได้

สำนักส่งเสริมศักยภาพชุมชน กรมพัฒนาชุมชน (2547) เครือข่ายชุมชน หมายถึง กลุ่มองค์กรหลายกลุ่มมารวมตัวกันประสานเชื่อมโยง สร้างความสัมพันธ์ ถักทอ สร้างสรรค์กิจกรรมบนพื้นฐานของความเอื้ออาทรเกิดพลังในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายทุกองค์กรและให้ชุมชนเข้มแข็ง

สอดคล้องกับคำกล่าวของ สำนักงานพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว สำนักพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (2550) ได้จัดทำหนังสือเรื่อง “CBT Network Handbook” หรือ “คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน” กล่าวไว้ว่า “ในขณะที่เราพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนไปนั้น ชุมชนอื่น ๆ ทั้งใกล้และไกล ต่างก็พากันหาหนทางในการพัฒนาตนเองเช่นกัน โดยการอนุรักษ์รักษาเพื่อหล่อเลี้ยงวิถีชีวิตของคนในชุมชน ในรูปแบบของแหล่งอาหาร แหล่งเรียนรู้ แหล่งสืบสาน ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ และแหล่งหารายได้จากการท่องเที่ยว จึงต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนหรือชุมชนอื่น ๆ ที่มีลักษณะบางอย่างใกล้เคียงกัน มาร่วมกันคิด เพื่อการแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ ทักษะ การเรียนรู้ระหว่างกัน ขยายโอกาส ประสบการณ์ การเรียนรู้ให้กว้างขวาง สร้างความเข้าใจ รวมถึงการมีข้อตกลงร่วมกันในรูปแบบต่าง ๆ ทางวิชาการเรียกว่า “เครือข่าย” แต่สิ่งที่น่าสนใจวิจัยค้นพบคือ การสื่อสารเป็นสิ่งสำคัญเพิ่มขึ้นมาอีกหนึ่งประการเพราะการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์เป็นพลังเชิงบวกที่ต้องใช้ในการบริหารระบบโครงข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนทั้ง 3 พื้นที่

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการพัฒนาและยกระดับคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถด้านการเป็นไกด์ที่สามารถใช้ภาษาที่สองประกอบอาชีพด้านการท่องเที่ยวและบริการได้ เช่น ภาษาพม่า ภาษาจีน เป็นต้น
2. ควรมีการพัฒนาและยกระดับคนในชุมชนในการศึกษาและพัฒนาอาชีพเพื่อสร้างรายได้บนฐานทรัพยากรและวิถีเดิมให้เป็นรูปธรรม
3. การยกระดับชุมชนในจังหวัดตากและพัฒนาต่อยอดในการยกระดับโครงข่ายการท่องเที่ยวระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เป็นระดับจังหวัด

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2550). **นโยบายด้านการท่องเที่ยว**. เข้าถึงได้จาก www.mots.go.th/ewtadmin/ewt/mots_web57/ewt_news.php?nid=5953.
- การพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. (2547). **“คู่มือการดำเนินงานเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนตามแผนปฏิบัติการกรมการพัฒนาชุมชน”**. กรุงเทพฯ : กระทรวงมหาดไทย.
- เจษฎา นกน้อย. (2554). **การจัดการความหลากหลายในองค์กร : ตัวแบบทางด้านทรัพยากรมนุษย์เพื่อความเท่าเทียมกันของผู้มีอัตลักษณ์หลากหลายทางเพศ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดุสิต หวันเหล็ก. (2552). **การพัฒนาแนวคิดธรรมสมานฉันท์ของสังคมพหุวัฒนธรรมตาม ทรรศนะของตำรวจตระเวนชายแดนที่มี ประสบการณ์ปฏิบัติงานในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้**. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- นภาพร หะวานนท์ และคณะ. (2550). **ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- บัญญัติ ยงยวน. (2551). **การส่งเสริมพัฒนาการเด็กในบริบทของความหลากหลายวัฒนธรรม. สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว. มหาวิทยาลัยมหิดล**. เข้าถึงได้จาก <http://www.cf.mahidol.ac.th/autopage/file/SatAugust2008-16-15-47-4>.
- พจนา สวนศรี. (2546). **คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน**. กรุงเทพฯ : โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.
- สนธยา พลศรี. (2550). **เครือข่ายการเรียนรู้ฐานงานพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- สินธุ์ สโรบล. (2546). **การท่องเที่ยวโดยชุมชนแนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ. โครงการประสานงานวิจัยและพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวและชุมชน. สำนักงานกองทุนสนับสนุน การ วิจัย (สกว.) สำนักงานภาค. พิมพ์ครั้งที่ 1. เชียงใหม่ : วนิดา เพรส.**